

РЕДУКОВАЊЕ СВЕТА У ДЕЛУ УРСУЛЕ ЛЕ ГВИН

Убундана обличја, утабани снег и знојава лица, светиљке упаљене усред дана, мистрија за свечане прилике и завршни камен подешен на место... Тако ступамо у свет романа *Лева рука Шаме*, у један другачији свет, који, међутим, попут свих измишљених светова, неодољиво подсећа на овај стварни – само што у овом случају можда мање асоцира на Ајзенштајнову Велику московску кнежевину, а више на некакав ескимски високи средњи век. Испод ове егзотичне површине крије се пак низ „жанровских дисконтинуитета“, који указују на то да је роман сачињен од хетерогене скупине наративних модуса вешто посланих и испреплетаних тако да чине виртуелну антологију разноврсних приповедачких поступака. Зато се у роману мешају путопис (који пружа антрополошке податке), пастиш мита и политичког романа (схваћеног у ужем смислу као приказ драматичних дворских сплетки), конвенционална научна фантастика (хаинско колонизовање других светова, свемирски брод у орбити око гетенског сунца), орвеловска дистопија (заробљеништво на Трећем добровољачком добру и заводу за преобуку), пустоловина (бекство преко глечера), те, напослетку, можда чак и нешто налик мултирасној љубавној причи (узбуђење због успостављања веза између две културе и две врсте).

Иако овакви дисконтинуитети у структури романа сведоче о ефектности *Леве руке Шаме* у поређењу са делима која нису кадра да примене више од једног или два поменута поступка, они истовремено доводе у питање јединство романа у целини. У наставку текста желим да образложим како се постиже тематска кохерентност која нема много везе са самим заплетом, али би донекле могла да осветли процес изградње света у приповедној прози уопште. Посматрано из тематског угла, у роману се издвајају четири различите теме, а најупечатљивија и најочигледнија међу њима односи се на хермафродитске полне карактеристике становника Гетена. Упркос томе, „званична“ порука дела није у вези са том темом него се тиче друштвено-историјског испитивања кархидских институција и способности тог и било ког другог друштва да поведе свеопшти организовани рат. Затим, свакако морамо поменути необични еколошки систем који условљава одређени начин живота, што *Леву руку Шаме* чини неком врстом анти-*Дине*; и, напослетку, ту су митологија и религија житеља планете, одакле потиче и наслов књиге.

Сада се поставља питање да ли можемо наћи нешто што обједињава све ове теме или, што би било још боље, да ли можемо да издвојимо неке основне структурне сличности међу њима. Почнимо од климе на планети Гетен (коју Екумен зове Зима), за коју први мобил каже да је попут леденог доба које не погодује развоју људског облика живота:

Временске прилике на Зими толико су нејојодне и тако близу границе јодношљивости, чак и за њих саме и поред изузетне прилајођености на хладноћу, да можда користи

*свој борбени дух да би се борили њошви зиме. Узјредни народи, расе које шек шшо живошаре, рејко су када рајнички насјројени. На крају крајева, њреовлађујући чинилац у живошју Гејшејана уојшше није секс, ниши било која друја људска сшвар; шо је њихова ѡриродна средина, њихов хладан свеи. Овде је човек суочен са нејријашељем који је окушнији чак и од њеја самој.*¹

Но, то није једина могућа конотација екстремно хладних временских прилика; мотив хладноће може имати и друго, дубље, скривено симболичко значење које је можда најбоље илустровати помоћу паралелизма са симболиком тропских временских услова у новијој научној фантастици, нарочито у романима Џ. Г. Баларда. Доживљај врућине се у њима описује као осећај расплињавања тела у околину, осећај губитка јасне границе која раздваја тело од одеће и околних предмета и која вам даје аутономију и слободу да се несметано крећете, и као осећај све веће контаминације и лепљивости при контакту физичког организма са површинама које га окружују, влажним ваздухом који га натапа, палминим лишћем које га шиба. Тиме се ствара утисак да је сама џунгла, која није ни налик или је пак потпуна супротност Вордсвортовој природи, некакво огромно и страно тело које прети да ће упити наша тела, при чему је можда најалармантнији израз тог страха у научној фантастици језива сцена из романа *Доле ѡод земљу* Роберта Силверберга,² у коме протагониста проналази људских пар који је још увек у животу, али у чијем торзу се попут чудовишних фетуса мешкоље ларве непознатог паразита.

Тај губитак физичке аутономије – драматизован посредством природног окружења џунгле у којој се растаче све што је европско – тумачи се потом као знак губитка психичке аутономије, што се у књижевности приказује канонском парадигмом моралног пада, опијања вискијем и општег пропадања јунака у тропској колонији. (За наше истраживање значајнији је однос екстремне врелине и сексуалне анксиозности, што је нарочито изражена тема у делима која обрађују сличан материјал, али нису из жанра научне фантастике већ долазе из пера католичких романописаца попут Грејама Грина и Франсоа Моријака, код којих поистовећење врелине и сексуалних мука адолесцентског доба пружа више него довољну мотивацију за потоњу неутрализацију сексуалности код главних ликова.)

Балардово дело значајно је и због тога што физичко и морално пропадање транспонује у велики идеолошки мит ентропије у коме се историјски пад Британске империје пројектује у виду огромног космичког успоравања како самог космоса тако и молекула који га сачињавају.³ Због те идеолошке поруке тешко је отети се утиску да је симболика врелине у овом случају нарочито западњачког и етноцентричног карактера. Томе ће, уколико је потребно, посведочити Вонегатова *Колевка за мацу*,⁴ у коме се

¹ Урсула Ле Гвин, *Лева рука шаме*, прев. Зоран Живковић, стр. 53–54; у наставку ће се наводити бројеви страница у самом тексту. (Прим. ѡрев.)

² Наслов романа је алузија на Библију, Књига Проповедникова 3: 21, „Ко зна да дух синова људских иде горе, а дух стокe да иде доле под земљу?“ (Прим. ѡрев.)

³ Ентропија је, наравно, веома карактеристичан мит који је створила буржоазија крајем деветнаестог века (нпр. Хенри Адамс, Велс, Зола). За детаљнију поткрепу овог тумачења, видети мој рад „In Retrospect“, *Science-Fiction Studies*, 1 (1974), стр. 272–276.

⁴ У новијем преводу *Сврачје ноје*. (Прим. ѡрев.)

премештањем фокуса радње са севера државе Њујорк на Карибе и са дехуманизованих америчких научника на весело и скептично верско учење бокононизма, указује на слабо прикривено испитивање односа између моћне Америке и земаља Трећег света, између репресије и научних истина капиталистичког света, као и на носталгично и примитивистичко евоцирање праве људскости која се може наћи у старијој и једноставнијој култури. Закупљеност врелином, страх од знојења као од својеврсног растакања властитог бића, у том би се случају могла изједначити са подсвесним страхом од мукотрпног рада на тропским плантажама (аналогна симболика у америчкој култури може се наћи у начину на који се рад у фабрикама на северу земље кроз историју рефлектује у фармеркама и радним кошуљама нашег богатог друштва). Кошмарни описи живота у тропима, стога, изражавају скривени страх од незамисливе и неисказиве претње коју светина Трећег света представља нашем просперитетном и привилегованом животу, те нуде нови и неочекивани оквир за тумачење ледене климе Гетена у прози Урсуле Ле Гвин.

У складу с тим тумачењем хладноћу на планети Зима не треба првенствено схватити као негостољубиву природу, непогодну за људски живот, већ као симболичко проглашење аутономије организма и фантастично раскидање практично свих веза тела са природним окружењем или екосистемом. Хладноћа изолује, а хладноћа на Гетену служи да ликовима (и читаоцима) нагласи колико су физички одвојени, изоловани самостојећи појединци чија најжења кожа постаје својеврсни спољни омотач док планета окована ледом присиљава организм да се ослања на сопствене унутрашње изворе енергије, претварајући тиме сваког појединца у самоодрживу високу пећ. Гетен се тако указује као покушај да се у креативној имагинацији створи експериментално окружење у којем је наш однос са околним светом поједностављен до крајњих граница и у коме је наша повезаност са окружењем путем вишеструке и промењиве чулне перцепције драстично апстрахована да нам то можда обезбеђује један свеж поглед на елементарну природу људске стварности.

Сматрам да је важно нагласити ову когнитивну и експерименталну функцију наратива како бисмо је разликовали од других, кошмарнијих приказа стања у коме је свест потпуно одсечена од спољашњег света (као на пример опис „полуживота“ мртваца у *Убику* Филипа К. Дика). Значајан потенцијал научне фантастике лежи управо у томе што пружа могућност креирања експерименталних варијација наше искуствене стварности; а осмишљавање полних карактеристика Гетењана је и сама Ле Гвинова описала баш у стилу „мисаоног експеримента“ у традицији великих физичара: „Ајнштајн је пропуштао зрак светлости кроз лифт у покрету; Шредингер је ставио мачку у кутију. Код мене нема ни лифта, ни мачке, ни кутије. Експеримент се изводи и питања постављају у уму.“⁵ Али присетимо се да је и „озбиљна књижевност“ некада истицала исте такве циљеве. Ма колико да је превозиђено Золино поимање наслеђа и ма колико да је наивна његова фасцинираност експерименталним истраживањем Клода Бернара, натуралистичка концепција експерименталног романа заправо је, уочи појаве модернизма,

---

⁵ Ursula K. Le Guin, „Is Gender Necessary“, у: *Aurara: Beyond Equality*, ур. Susan J. Anderson и Vonda McInture (Greenwich, CT, 1976).

потврђивала когнитивну функцију књижевности. То што ова тврдња више није уверљива само указује на то да нам данашње окружење – целокупни систем касног монополистичког капитализма и потрошачког друштва – изгледа потпуно на месту и да је у њему постварање толико свеобухватно и неуништиво да озбиљни уметник више нема слободу да се поиграва с њим нити да осмишљава експерименталне варијације.⁶ Могућности које је жанр научне фантастике имао током историје књижевности у тесној су вези са поменутиим стањем парализе у такозваној озбиљној књижевности. Општеприхваћени „неозбиљни“ или петпарачки карактер научне фантастике суштинска је карактеристика која овом жанру омогућава да се ослободи тираније „принципа стварности“ који се као неки вид цензуре намеће високој уметности; неспутан, овај „паракњижевни“ облик може тада да преузме на себе задатак и обавезу да нам пружа алтернативне верзије света незамисливе игде другде. (Објашњење према којем једну од најважнијих традиционалних функција књижевности сада обавља жанр научне фантастике чини се уверљивим јер у савременој „лепој књижевности“ – на пример, у делима Томаса Пинчона – видни су све бројнији покушаји да се у књижевни роман поново унесу пређашње формалне могућности.)

Главне технике које се употребљавају у приповедачком експерименту у коме научна фантастика систематски варира емпиријску и историјску стварност света који нас окружује обично се подводе под категорије *аналогије* и *екстраполације*.⁷ Тумачење експерименталне екологије Урсуле Ле Гвин које овде излажемо, међутим, указује на постојање треће и сасвим различите технике варијације коју намеравамо да изложимо у наставку анализе. Природну средину на Гетену могуће је, наравно, тумачити као екстраполацију једног годишњег доба на Земљи, те његово развијање према законима његове унутрашње логике да би се на крају довело до екстремних граница – као, на пример, када Пол и Корнблут у *Рекламokraији* до планетарних размера доводе тенденцију агресивног рекламирања, видног већ у раним фазама развоја потрошачког друштва 1952. године; или када Бранер у роману *Слејо сџаго* катастрофално убрзава већ постојећи процес загађења животне средине. Но, ипак сматрам да је то понајмање занимљив аспект експеримента који изводи Ле Гвинова, а који се заснива на принципу систематског елиминисања, својеврсног хируршког одстрањивања емпиријске стварности налик процесу онтолошког разводњавања у коме се преобилно мноштво свега постојећег, свега што називамо стварношћу, намерно проређује и плеви захватом радикалног апстраховања и поједностављивања за који ћу од сада употребљавати термин *редуковање свећа*. А кад се једном упознамо с природом овог поступка, онда нам не могу промаћи ефекти које има на остале тематске области у роману, као на пример упадљиво одсуство других животињских врста на Гетену. Изостанак еволуције читавих кола животиња може се, наравно, објаснити хипотезом да су колонизација Гетена и сексуалне аномалије житеља планете резултат неког заборављеног биолошког експеримента првобитне хаинске цивилизације, али то објашњење не

⁶ Теорију о сличном редуковању могућности у жанру историјског романа излажем у *Marxism and Form* (Princeton, 1971), стр. 248–252.

⁷ Видети Darko Suvin, „On the Poetics of the Science Fiction Genre“, *College English*, бр. 34 (1972), стр. 372–382, и „Science Fiction and the Genological Jungle“, *Genre*, 6 (1973), стр. 251–273.

ублажава непријатност коју осећамо због недостатка: „На Зими не постоје друштвени инсекти. Гетењани, за разлику од Земљана, не деле свој свет са тим древним друштвима, тим небројеним градовима малих, бесполних радника, који поседују једино нагон за послушношћу скупини, целини“ (97).

Ова ситуација је, међутим, до крајњих граница доведена тек у *Човеку њразних шака* (1974), једном од наредних романа Ле Гвинове који пружа спектакуларан пример планете (зване Анарес) на којој људска врста практично нема биолошких партнера:

*Ситуација је веома необична, биолошки њворећи. Ми, Анарешани, њнпрородно смо издвојени. На сѡтаром свећу њосѡјој осамнаесѡ кола коѡнених живоѡиња; има класа као што су инсекѡи, са штолико врста да их уојшто нису избројали, а неке од ѡих врста имају чак на милијарде чланова. Помисли само: ма куда ѡоледао, све саме живоѡиње, група сѡворења, која деле земљу и ваздух са ѡобом. Тамо би се њуѡредиво више осећао као гео.*⁸

Отуд Шевекова запањеност када, по доласку на Урас, схвати да га посматра лице које „није било људско лице... дугачко попут његове руке и сабласно бело. Из оног што су по свој прилици биле ноздрве дах је излазио у млазевима паре, а ту је, ужасно и непогрешиво, стајало и једно око“. Но, непостојање крупних животиња на Анаресу, попут магарца који је у овом случају узнемирио Шевека, негативни је одраз једног много позитивнијег изостанка, изостанка самог дарвиновског циклуса живота, непостојање ни предатора ни жртава: то је знак да су људска бића савладала историјски детерминизам и да је на њима самима да искују сопствене судбине. У *Човеку...*, тако, принцип редуковања света постаје изабрано средство разрађивања приказа једне утопије. На Гетену, међутим, тај принцип има трагичне последице, а хаински експеримент случајно је покренуо еволуцију заморчића више него што је циљано установио велику друштвену лабораторију револуције и колективног самоодређења:

Ваша раса је засѡрашујуће сама на овом свећу. Овде нема груѡих сисара. Нема груѡих амбисексуалних врста. Чак нема ни довољно разумних живоѡиња које би се моле ѡприѡити ѡомиѡи као кућни мезимци. Та јединсѡвеносѡ мора да осѡавља ѡраѡа на ваш начин мишљења (...) биѡи ѡако усамљен на једном њѡсѡѡљубивом свећу, ѡо мора да веома, можда одсудно уѡиче на ваш свеколики назор. (129)

Ипак, дубље значење таквих детаља, као и структурни принцип који делује путем њих, јасније ће се указати тек након што уочимо сличне обрасце у другим тематским областима романа, као што је, на пример, религија на Гетену. У складу са антитетичком композицијом романа, житељи Гетена подељени су на две главне националне и територијалне јединице зване Кархида и Оргореин и њима одговарају две супротстављене вероисповести: орготски јомешки култ, који је нека врста јереси или изданка првобитне кархидске хандаре слично као што је хришћанство произашло из јудаизма. Јемешка религија проповеда свеукупност знања и тиме одражава Мешеево мистично искуство из којег је постала и у коме су свеукупно време и свеукупна историја сагледани у једној

⁸ Урсула Ле Гвин, *Човек њразних шака*, прев. Зоран Живковић, Народна књига / Партизанска књига, Београд, 1987.

заслепљујућој истовремености постојања: нагласак на знању, међутим, указује на позитивистичку црту која, може се рећи, пристаје комерцијалном друштву Оргореина као што је протестантизам пристајао почецима капитализма у Западној Европи. За наш аргумент, међутим, значајнија је кархидска религија: хандара је, насупрот секти која је произашла из ње, урођена у мистику мрака и не-знања паралелних драстичном редукционизму гетенске климе. Њен духовни циљ јесте да ум одбаци све што није апсолутно неопходно и тиме се сведе на неку основну, упрошћену функцију:

Упражњавали су хандарску дисциплину њисувјиносџи, шџо њредсџавља својеврсџан шранс – хандарџије, који све њреџварају у одречносџи, називају шџо сџање неџтранс; дисциплина се заснива на џубљењу себе (на увеђању себе?) џуштем изузеџине чулне џријемчивосџи и свесносџи. Иако је ова шџехника крајње суџроџна веђини шџехника мисџицизма, она је вероваџно иџак мисџичка дисциплина, чија је сврха досџизање искусџива иманенције.
(32)

Следствено томе, основна сврха обреда прорицања – драматизованог у једном од најупечатљивијих поглавља романа – јесте да путем одговарања само на одговорива питања о будућности „пока[же] савршену бескорисност знања одговора на погрешна питања“ (39), па у крајњој линији чак и бескорисност постављања било каквих питања. Касније ћемо покушати да кажемо нешто о томе каква би могла бити права сврха и значај погрешних питања или оних на која је немогуће одговорити; али се ова мистична валоризација незнања сасвим сигурно умногоме разликује од отворене љубопитљивости о пословним питањима која је пријатно изненадила изасланика по доласку у Оргореин.

А сад је време да испитамо како функционише наша претпоставка о основном структурном принципу *Леве руке џаџе* у контексту поменутог приказа једне амбисексуалне врсте – штавише, амбисексуалног друштва – што је најупечатљивија и најоригиналнија одлика романа. Очигледна дефамилијаризација с којом се суочава просечан читалац није баш у духу либералне и контракултурне традиције научне фантастике настале из мушког пера попут Фармера или Стерџена. Уместо да кажемо да роман уважава све облике сексуалног понашања, чини се прикладнијим да истакнемо (као што то чини и Ле Гвинова у другим приликама) феминистичку димензију њеног романа и начин на који се у њему демистификују саме полне улоге. Главна ствар у погледу гетењанске сексуалности јесте то што полна улога не утиче на све остале аспекте живота, као што то чини код људи, већ је сузбијена и укроћена, сведена на кратки период месечног циклуса кад су, као и остале животињске врсте, Гетењани у „терању“ или „кемеру“. Због тога први изасланик кога је Екумен послао на Гетен наглашава „утисак отуђености“ који Гетен изазива код бића са „нормалном“ сексуалношћу:

Ако гође до уџуђивања џрвоџ мобила, ваља џа уџозориџи на шџо да ће му џонос биџи џоџођен, осим ако није веома самоуверен или сенилан. Мушкарац жели да му се мушкосџи џошџује, а жена да џој се женсџивеносџи цени, ма колико били џосредни и шџанани шџи знаци џошџовања и цењења. На зими шџо не џосџоји. Човек се џошџује и цени само као џудско биће. У џишџању је џрозно искусџиво. (53)

Такав приказ са собом свакако доноси потешкоће (као на пример то што заменице у енглеском неизоставно носе информације о роду), и ауторка то отворено признаје у поменутом чланку.⁹ Без обзира на то, пропусти читалаца нису нужно и ауторкини пропусти, а општеприсутна тенденција студената да Гетењане описују као „бесполне“ говори нам о ограничењима која родни стереотипи намећу њиховој имагинацији. Уместо да укине постојање полова, биологија на Гетену укинула је потискивање сексуалности:

Будући да је природа веома стројо одређивала и ограничавала сексуални напон Гетењана, друштво ја, у ствари, и није мноштво стварало: то је било знатно мање појачивање секса пројисима, његовој сузбијања, појачивања нејо у било ком бисексуалном друштву за које знам. Уздржавање представља у појачивању добровољан избор; задовољавање наона сасвим је прихваћено. Сексуални страх и сексуална осујећеност изузетно су ређи. (97)

Ауторка у ствари и те како води рачуна да не каже да су ти људи просто евнуси већ, насупрот томе, настоји да прикаже како би изгледали евнуси у том друштву, што и чини у једној нарочито застрашујућој епизоди која се одиграва на кажњеничком добру на коме се користе дроге у сврху спутавања кемера.

Штавише, призор јавне кемерске куће (заједно са сексуалном неспутаношћу утопије у *Човеку*) требало би да изазове одушевљење најзагриженијих присталица учења Шарла Фуријеа или заговорника слободног сексуалног понашања. Но, разлог изостанка такве реакције треба потражити у једном другом, прилично другачијем значењу које објашњава реакцију мојих студената и у коме се поново срећемо са оним што смо назвали редуковањем стварности. Јер иако Ле Гвинова у потпуности не избацује секс из романа, може се рећи да избацује све што је проблематично у вези с њим. У суштини, физиологија Гетењана решава проблем сексуалног порива који ниједно људско биће попут нас до сада није успело да реши углавном због тога што људска пожуда није биолошки условљена за разлику од „нормалног“ или инстинктивног животињског нагона. Пожуда се константно сматра скандалозном управо зато што за њу не постоји адекватно „решење“ – промискуитет, потискивање или упаривање подједнако су неподношљиви, тако да би једино начин на који функционише тело Гетењана и ограничава пожуду на неколико дана месечног циклуса могао делимично смањити проблем. Код њих се пожуда може потпуно уклонити из свих осталих људских делатности, што нам онда дозвољава да те делатности посматрамо у њиховом основном, непомућеном облику. Тада поново, у пројекцији пожуде, то јест, конструкцији гетењанске амбисексуалности, проналазимо да је на делу процес структурно аналоган већ описаном поступку редуковања света, то јест, онтолошком разводњавању: експерименталном стварању имагинарне ситуације путем одстрањивања елемената стварности, путем драстичног сузбијања карактеристика људске сексуалности, што

---

⁹ Видети фусноту 3. На неке од проблема које Ле Гвинова не примећује, као на пример синхронизовање кемера и континуитета полних улога код сексуалних партнера, указује Станислав Лем својом беспрекорном логиком у „Lost Opportunities“, *SF Commentary*, бр. 24, стр. 22–24.

само по себи неизоставно ствара услове за снажан уплив фантастике. Премда је тешко замислити свет у коме не постоји сексуалност, такво прижељкивање заправо је исконска људска фантазија, снажна скоро колико и тежња за остварењем свих сексуалних жеља. А шта би у *Левој руци* могло бити неко општије симболично значење таквог прижељкивања открићемо тек кад откријемо какав је однос између тог прижељкивања и друге главне теме романа, а то је природа друштвеног уређења Гетењана, нарочито њихова способност ратовања.

На први поглед се чини да је паралелизам овде очигледан и да, на овом нивоу, једини циљ редуковања света може бити институционално ратовање које се још није развило у кархидском феудалном систему. Целокупно дело Урсуле Ле Гвин изразито је пацифистичког карактера, а њена новела *Свети се каже шума* (као и Олдисов роман *Мрачне светлосне године*) највећа је осуда која је у жанру научне фантастике изречена на рачун америчког геноцида у Вијетнаму. Упркос томе, ради се више о етичкој него о друштвено-економској визији империјализма, а последњом се реченицом за насиље оптужује чак и ослободилачки рат који се управо успешно окончао: „Можда ће након моје смрти људи бити онакви какви су били пре но што сам се ја родио, пре но што сте ви дошли. Али сумњам у то.“¹⁰ Али ако оправдано насиље не постоји, касно поподне и сумрак цивилизације на земљи ће бити управо она мучна дистопија коју су писци научне фантастике одувек предвиђали.

Ту истински либералну више него радикалну позицију код Ле Гвинове наглашава и њена склоност ка политички неутралним и пасивним јунацима, као и њена валоризација антиполитичког, антиактивистичког става, што се види на примерима кархидске религије, мирољубивих обичаја и навика „кричија“ или Шевековој склоности ка осами и размишљању. Оно што њену позицију чини двосмисленијом и занимљивијом јесте то што дела Урсуле Ле Гвин одбацују институционализацију насиља, а не насиље као такво: ништа нас у *Човеку* не шокира тако као сцена у којој Шевека до бесвести испребија човек изнервиран тиме што им имена звуче слично:

„Ти си један од оних ситних профитера који иду у школу да би сачували чисте руке“, рече човек. „Одувек сам желео да ми неко од вас дојадне шака.“

„Не називај ме профитером“, рече Шевек, али овој расправи није било суђено да остане само на речима. Он се пресамитио од Шевешивој изненадној ударца. Но, будући да је имао дуже руке и да је био жусирији него што му је противник очекивао, усдео је да зага неколико противудараца; па ипак, на крају је био надјачан. Неколико људи застало је да види у чему је ствар, уверило се да је по среди поштена, премда не и занимљива борба и продужило својим пушем. Просио насиље није их ни вређало ни привлачило. Шевек није затражио помоћ, иако да се цела ствар тицала само њега. Кад је дошао к себи, лежао је на леђима на шамном шлу између два шатора.

Другим речима, Утопија није место где се човечанство ослободило насиља, већ место које није оптерећено многобројним детерминизмима (економским, политичким, социјалним) којима је током историје било подвргнуто; то је место на коме је

¹⁰ Урсула Ле Гвин, *Свети се каже шума*, прев. Зоран Живковић, Издавачки завод „Југославија“, Београд, 1980, стр. 104.

човечанство измирило рачуне са својим древним колективним фатализмима управо зато да би имало слободу да чини шта му је воља на плану међусобних односа – било да се ради о насиљу, љубави, мржњи, сексу или било чему другом. Све је још у примитивној фази, нерафинисано и некултивисано, и као такво – као опис повратка елементарној пре него некој беатификованој егзистенцији – више доприноси веродостојности визије Ле Гвинове него иједно објашњење економске и друштвене организације које се може наћи у *Човеку*.

Оно што нам личи на конвенционални либерализам код Ле Гвинове (идеолошки сумњив колико и либерализам на који „личи“) у ствари је традиција у стилу Џеферсона и Тороа употребљена против истакнутих политичких карактеристика империјалистичког либерализма који данас чини доминантну идеологију Сједињених Држава. На то најјасније указује њен роман *Небески сџиру* (1971), јер се управо тако тумаче супротстављене нарави таоистички пасивног Ора и његовог амбициозног психијатра Хејбера, опседнутог плановима за свакојаке реформе и побољшања:

Вредносѝ воље за моћи је уѝраво у ѝоме шѝо расѝе. Осѝварење је њено ѝонишѝење. Да би оѝѝала, воља за моћи мора јачаѝи са сваким новим ѝосѝѝнуѝем, чиме ѝо ѝосѝѝнуѝе ѝосѝјаје ѝек један корак на ѝуѝу го следећеѝе. Са ѝорасѝѝом моћи, расѝе и аѝеѝѝѝ. А ѝошѝо није било ѝранице Хејберовој моћи над Оровим сновима, безѝранична је била и њеѝова одлучносѝ да ѝобољша овај свеѝ.

Зато се може рећи да је пацифистичка склоност *Лево руке ѝаме* део ширег одбацивања динамике моћи која је оријентисана ка непрестаном расту и која карактерише либерализам савремене Америке, чак и кад нам се учини да паралеле које повлачи између институционализованог ратовања, централизације и физичке агресије представљају типично либералне врсте преокупација.

Ја бих, међутим, хтео да изнесем тврдњу да су испод ове званичне теме рата по роману ту и тамо разасути детаљи који указују на то да постоји један много битнији покушај имагинативне прераде историје. Који се то читалац, и не знајући зашто, није нашао под утиском описа церемоније постављања завршног камена којом започиње роман: „Зидари су доле ставили у покрет електрични чекрк и како се краљ пење увис, завршни камен лука га претиче, везан ужадима, а затим бива подигнут до врха, подешен на место и углављен готово бешумно, иако представља велики блок од једне тоне, у празнину између два стуба, претварајући их у један, у јединствену творевину, у лук“ (4); или описа трговачког каравана који првог дана лета креће ка утврђеном северу „двадесет масивних камиона сличних дереглијама, тихих мотора, на гусеничном газу, творећи једноредни низ кроз дубоке улице Еренранга опточене сенкама свитања“ (27)? Процес *ексѝтраѝолације* у научној фантастици, наравно, нема никакво значење уколико се њиме не издвоје детаљи попут ових, детаљи у којима се једни наспрам других одмеравају и на различите начине комбинују хетерогени и контрадикторни елементи искуственог света како би се од њих склопили пикантни мозаици. Роман се јасно заснива на премиси да се ради о феудалном или средњовековном друштву које познаје електричну енергију и служи се машинском технологијом. Употреба машина се, међутим, разликује од наше: „Механичко-индустријско доба изума

у Кархиди траје већ најмање три хиљаде година и током тих тридесет векова они су усавршили изврсне и економичне направе за централно грејање које раде на пару, електричну струју и остала начела; али оне се не постављају по кућама“ (16). Екстраполацијска пројекција се, чини ми се, усложњава због огромног временског периода и древне природе кархидске науке и технологије, чиме се у први план не истиче толико шта се дешава ако комбинујемо или спојимо различита историјска раздобља из стварне историје наше земље колико се истиче *шија се не дешава*. Пример Кархиде је надасве значајан баш због тога што се *нишија* не дешава, друштвени поредак је непромењен од памтивека и кад је пронађена струја – ма како то нама било необјашњиво и несхватљиво – њен проналазак није имао ама баш никаквог утицаја на стабилност друштва које је у основи статично, без историјског кретања.

Може се, наравно, расправљати о улози науке и технологије у развоју такозваног Запада (што ће рећи капиталистичких земаља Западне Европе и Северне Америке). Са марксистичког становишта, до развоја науке је дошло услед противречности у производњи и услед квантитативног начина размишљања које је природно младом тржишном систему; с друге стране, антимарксистичка историографија наглашава пресудну улогу технологије и проналазака током процеса који је стратешки постао познат као индустријска револуција (више него капитализам). Било како било, таква би разлика у мишљењу била немогућа да технологија и капитализам нису тако нераскидиво повезани са нашом властитом историјом. Ле Гвинова у својој пројекцији Кархиде ту везу категорично и драматично пресеца:

Током ѿа чеѿири хиљадугодишѿа изумљени су и уведени у уѿоѿребу елекѿромоѿор, радио, механички разбој, самоходна возила, ѿољоѿривредне машине и све оѿѿало, чиме је настајало машинско доба, ѿосѿешено, без индустѿијске револуције, без икакве револуције уоѿшѿе. (54)

Шта ово говори ако не да је Кархида покушај да се замисли нешто налик Западу који никад није искусио капитализам? Постојање модерне технологије у суштински феудалном поретку значи да је имагинација упослена управо с тим циљем, али и с намером да се оцени успешност читаве операције: то што усред свеколиког крзна и *шифѿреѿора* неким чудом постоји технологија са својим симболично тихим и мирољубивим брујањем јесте доказ да Кархида није још један у низу примера феудалне научне фантастике него прави приказ алтернативног света, света у коме се – чудном игре судбине? – капитализам никад није десио.

Тешко је избећи закључак да је по структури и општем духу овај покушај замишљања историје Запада без капитализма сродан покушају већ описаног замишљања људске биологије без сексуалне жеље; јер унутрашња динамика тржишног система у суштини је та која у календарски, сезонски, циклични темпо преткапиталистичких друштава уноси грозничавост и врење које се некад називало напретком. Поистовећење полног нагона као неподношљиве, скоро па излишне животне компликације са капитализмом као болесном тежњом за променом и бесмисленим нагоном за развојем, лежи у основи романа и снажно је подвучено самим приповедним поступком – то јест редуковањем света – чији је циљ да се изостављањем обе појаве постигне утопија.

Кархида нипошто није утопија, нити је *Лева рука ѿама* у том смислу право утопијско дело. Штавише, постаје јасно да је тај ранији роман послужио као полигон за увежбавање поступака који су тек у *Човеку...* циљано употребљени за стварање утопије. Тек у потоњем роману је редуковање света прерасло у хипотезу о неодојивости утопије и оскудности. Отуд је одоњанска колонизација јаловог Анареса пример најпотпуније примене овог поступка у књижевности док у исти мах представља снажну и правовремену критику на рачун савремених покушаја да се америчко изобилје и потрошачка роба представе као врхунски пример тога како „најбоље друштво“ треба да изгледа.¹¹

Не желим да кажем да су све велике утопије у историји књижевности конструисане имагинативним захватом који сам назвао редуковањем света. Штавише, можда је масивно потрошачко окружење касног капитализма изискивало баш ову књижевну и имагинативну стратегију, која се потом развила и у политичко становиште. Па тако у роману *Весѿи ниогкуда* Вилијама Мориса јунак који из деветнаестог века долази у посету будућности забезекнут је обрисима природног света који се поново указују испод све блеђег печата мрачног индустријског метрополиса, и сама имена на реци променила су облик и уместо отужног сленга сада евоцирају пејзаже ливада, падина и речица, које су се толико дуго гушиле под тротоарима стамбених зграда и биле сатеране у канализационе одводе, а које сада израњају на светло дана:

Лондон, онај Лондон о којем сам чиѿао и који су називали модерним Вавилоном људске цивилизације, као да је несѿао [...] А шѿо се ѿиче великих мрачних месѿа која су некада, као шѿо нам је ѿознаѿо, била центри фабричке ѿроизводње, ѿа месѿа су, баш као и цела зидана ѿусѿиња Лондона, несѿала; будући да се ѿу одвијала само „ѿроизводња“ и нишѿа више, ѿе да им је једина сврха била да служе шѿекулацијама на берзи, ѿа месѿа су осѿавила још мање ѿраја своја ѿосѿојања неѿоли Лондон [...] Сасвим суѿрошњо од очекиваној, било је веома мало знакова крчења земљишѿа, ѿремда се мноѿо ѿрадило, у мањим ѿрадовима. Њихова ѿредѿрађа, уколико их је уѿишѿе и било, сѿаѿала су се са околном ѿприродом, а у њиховом центрирама сада је било довољно ѿросѿора и људи су моѿли да се крећу а да се не очешу једни о друге; али ѿосѿојали су ѿрадови који су још увек имали улице, ѿрѿове и ѿијаце; баш ѿи ѿрадићи нам данас омоућавају да сѿекнемо ѿредсѿаву о ѿома како су изѿегали ѿрадови некада давно, – мислим, кад су били у ѿуном сјају.¹²

Морисова утопија прави је прототип естетски и либидно оријентисане визије друштва, за разлику од технолошки и инжењерски оријентисане визије попут Беламијевог романа *Уѿодуни 2000: осврѿ на ѿодуни 1887*. Морисова визија је стога више у стилу Фуријеа него Сен Симона, више предсказује вредности нове левице него совјетског

¹¹ Будући да ће *Човек ѿразних шака*, као најважније утопијско дело после Скинеровог романа *Валден II*, сигурно играти значајну улогу у политичким разматрањима, важно је испитати опис Анареса као „анархистичке“ Утопије. Њиме Ле Гвинова без сумње настоји да направи разлику између децентрализоване организације Анареса и класичног совјетског модела, не узимајући у обзир при томе значај који „одумирање државе“ има и у марксизму – што је политички циљ јасно изражен у културној револуцији и експерименталним комунама у Кини, као и у разним облицима радничког самоуправљања у другим земљама.

¹² William Morris, *News from Nowhere* (London, 1903), стр. 91, 95, 96.

централизма; то је визија у којој препознајемо процес рашчишћавања претрпаног сметлишта капитализма, као и задовољство својеручног систематичног одстрањивања масе зграда из закрчене урбане географије. Да ли таква имагинативна пројекција имплицира и подржава милитантни политички став? У Морисовом случају, да; али у наше време ради се о милитантности еколошке политике уопште. Казао бих да су „не-насеља“ тек места краткотрајног предаха, пролазног олакшања од неизбежне свеprisутности касног капитализма. Њихова идилична, али пак елегична, љупкост, њихови пастелни тонови, или пре ће бити патетично прибежиште које пружају од зачађене викторијанске свакодневице, најприкладније одражава Морисов поднаслов: *Весџи ниоукуга: „гоба мира“*. Као да је, након велике борбе да се, макар само у имагинацији, ослободимо инфекције наших умова, вредности и навика свеprisутним потрошачким капитализмом, пошто се изненада и упркос свим очекивањима пробио до наративног простора који је радикално другачији, неупрљан ничим што је карактерисало наше старе животе и што нас је тада заокупљало, наш дух једино могао да лежи тамо задихан у новонасталој тишини, преслаб, недорастао, за било шта друго осим да на измаку снаге нетремице посматра поново изграђени свет око себе.

Део чари *Леве руке Шаме*, као и двосмисленост крајње поруке романа, свакако извири из пригушене жеље која се осећа у њему за сличним утопијским „миром“, за неким савршеним „не-насељем“ где живи заједница која није на мукама ни због сексуалног порива нити историје, ни због културних непотрештина нити света испуњеног предметима излишним за људски живот. Но, не смемо закључити разматрање а да не изнесемо запажање да у том погледу роман садржи и сопствену критику.

Служи на част снази стваралачке имагинације што је поставила оквир романа који дозвољава да се историја пошто бива избачена нетом врати и то са трагичним последицама; што Кархида, пројектована као друштвени поредак без развоја, почиње да се развија са почетком самог наратива. То је, верујем, право значење мотива исправног и погрешног питања које је претходно поменуто и које у наставку каже следеће: „[н]аучити на која се питања не може одговорити, а не да одговорише на њих: ово умеће је најпотребније у временима потреса и таме“ (84). Није случајно то што се овај принцип наводи непосредно након једне друге, далеко практичније дискусије о политици и историјским проблемима:

Разуме се, ако окренише леђа Мишнорију и сџанеише да се удаљаваише од њеја, и даље се налазише на љушћу за Мишнори. [...] Треба да љођеише неје грује; мораише имаиши друја-чији циљ; џек онда идеише друјим љушћем. Јејеј у дворани џригесети џројице данас: „Неумољиво се суйројсџављам забрани извоза жиџа у Кархиду, као и духу суйарнишџива који сџоји иза свеја џоја.“ Сасвим исџравно, али он неће скренуиши са љушћа за Мишнори игуђи у џом љравцу. Мора да љонуди неку друју мојућносџи. И Орџорейн и Кархида морају да оду-сџану од љушћа којим се сада кређу, без обзира на смер; морају љоћи неје грује, љрекинуиши круј. (83–84)

Али, наравно, право алтернативно решење ове дилеме и једини могући начин да се прекине врзино коло у коме једино постоји избор између феудализма и капитализма, веома се разликује од либералног „решења“ које даје списатељица и њени јунаци у

виду успостављања Екумена који игра улогу галактичких Уједињених нација. У искушењу смо да се запитамо није ли стратегија непостављања питања („Човечанство се“, тврди Маркс, „увек [бави] оним проблемима које може да реши“) заправо начин на који утопијска имагинација настоји да спречи фатални повратак управо у оне историјске околности из којих треба да пронађе излаз. Ако је то тачно, онда најдубља тема *Леве руке Шаме* Урсуле Ле Гвин није утопија сама по себи него наша немогућност да је уопште замислимо.

Изворник: Frederic Jameson, „World Reduction in Le Guin: The Emergence of Utopian Narrative“ (1975), у: *Archeologies of the Future: The Desire Called Utopia and Other Science Fictions*. London, New York: Verso, 2007, str. 267–280.

(С енглеској превела **Наџаша Камџмарк**)